

ŚMIERĆ ZA BOCHENEK CHLEBA...

Scenariusze lekcji
i materiały edukacyjne

*Po bezkresach historii
krąży widmo nieokreśloności...*
– poetycka „rozprawa”
Zbigniewa Herberta
z historią w wierszu
Pan Cogito
o potrzebie ścisłości

Wiesława Młynarczyk

*...powinno się sławić bohaterskie czyny i ludzi,
którzy ich dokonują. Tworzą oni istotne więzi
między nami, budują Naszą Ludzką Wspólnotę.*

P. Zimbardo, Efekt Lucyfera

Szanowni Państwo

Od 2019 r. Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, w ramach programu „Zawołani po Imieniu” dąży do upamiętnienia Polaków, którzy w czasie okupacji niemieckiej oddali życie ratując Żydów. Dzięki staraniom Instytutu oraz władz samorządowych w wielu miejscowościach w Polsce stanęły symboliczne kamienie pamięci, uwieczniające te postaci oraz osoby, dla ratowania których oddały one swoje życie. W czasie uroczystości odsłonięcia pomników obecni na nich nauczyciele i samorządowcy wielokrotnie poruszali kwestię przygotowania odpowiednich materiałów edukacyjnych, które pomogłyby przybliżyć uczniom tragiczny czas Holocaustu oraz sylwetki tych, którzy w tym okresie z narażeniem życia nieśli pomoc potrzebującym. Ten pakiet jest odpowiedzią na to zapotrzebowanie.

Zagadnienie Holocaustu oraz postaw Polaków wobec tragedii Żydów są obecne w podręcznikach szkolnych oraz w licznych materiałach przygotowanych m.in. przez Instytut Pamięci Narodowej, Muzeum Polin czy Żydowski Instytut Historyczny. Niniejszy materiał różni się jednak tym, że w całości jest poświęcony wyłącznie osobom, które poniosły śmierć za ratowanie zagrożonych żydowskich współobywateli. Wybór, jakiego dokonali, i cena, którą zapłacili, zasługują na szacunek, pamięć oraz przywołanie ich postaci w podręcznikach i materiałach edukacyjnych. Proponowane scenariusze nie tylko przyczynią się do poznania losu tych postaci, ale również umożliwią rozmowy wychowawcze o wartościach, którymi się kierowały: miłosierdziu, odwadze, współczuciu, o przeciwstawianiu się złu i solidarności z tymi, którzy tego zła doświadczają.

Umieszczone w pakiecie scenariusze przygotowane przez ekspertów z Instytutu Pileckiego i Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych można realizować nie tylko na lekcjach historii, ale również na lekcjach wychowawczych, na lekcjach języka polskiego i etyki. W każdym z nich znajdują Państwo odwołania do aktualnej podstawy programowej.

Przeznaczone są przeważnie na jedną jednostkę lekcyjną, ale to nauczyciel najlepiej wie, ile czasu potrzebuje na realizację zaproponowanych celów lekcji.

W pierwszej kolejności prezentujemy zestaw pięciu scenariuszy:

- Holokaust – zagłada Żydów w czasie II wojny światowej
- *Za bochenek chleba...* Sadowne, 13 stycznia 1943 r.
- Zawołani po Imieniu
- *...mieliśmy odrobinę koniecznej odwagi ...* – ludzie i wartości w trudnych czasach
- *Po bezkresach historii krąży widmo nieokreśloności...* – poetycka „rozprawa” Zbigniewa Herberta z historią w wierszu *Pan Cogito o potrzebie ścisłości*

Zachęcamy Państwa do dzielenia się z nami swoimi uwagami, wnioskami i obserwacjami z przeprowadzonych lekcji, a wreszcie do tworzenia własnych scenariuszy. Czekamy na wszystkie informacje pod adresem mailowym zawolani@instytutpileckiego.pl. Zachęcamy także do odwiedzania strony internetowej <https://instytutpileckiego.pl/pl/zawolani-po-imieniu>, na której można znaleźć sylwetki upamiętnionych, informacje o kolejnych uroczystościach odsłonięcia kamieni, a także zwiedzić wirtualną wystawę „Zawołani po Imieniu”.

Autorzy i Redakcja

SCENARIUSZ LEKCJI DLA SZKOŁY PONADPODSTAWOWEJ

TEMAT: PO BEZKRESACH HISTORII KRAŻY WIDMO NIEOKREŚLONOŚCI.... – POETYCKA „ROZPRAWA” ZBIGNIEWA HERBERTA Z HISTORIĄ W WIERSZU *PAN COGITO O POTRZEBIE ŚCISŁOŚCI*.

Materiał przeznaczony jest do realizacji na lekcji języka polskiego.

(1 godz. lekcyjna)

Język polski

Treści nauczania (wymagania szczegółowe podstawy programowej – zakres podstawowy)

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
- 5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;
- 6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;
- 9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
- 10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje; rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;
- 14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;
- 16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

Treści nauczania (wymagania szczegółowe podstawy programowej – zakres rozszerzony)

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 1) odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej;
- 2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;
- 3) rozpoznaje w utworach cechy prądów literackich i artystycznych oraz odczytuje ich funkcje;
- 5) rozpoznaje mitologizację i demitologizację w utworach literackich, rozumie ich uniwersalny charakter oraz rolę w interpretacji;

Autor: Wiesława Młynarczyk

- 10) rozumie pojęcie parafrazy, parodii i trawestacji, wskazuje ich wzorce tekstowe; wykorzystuje te pojęcia w interpretacji utworu literackiego;
- 12) rozumie pojęcie aluzji literackiej, rozpoznaje aluzje w utworach i określa ich znaczenie w interpretacji utworów;
- 13) rozumie i określa związek wartości poznawczych, etycznych i estetycznych w utworach literackich.

Cele lekcji. Uczeń:

- potrafi analizować tekst Zbigniewa Herberta *Pan Cogito o potrzebie ścisłości*;
- rozumie konteksty historyczne wiersza;
- potrafi dostrzec główną myśl interpretacyjną / myśl przewodnią tekstu;
- umie dyskutować na temat przesłania utworu w kontekście współczesnych projektów i sposobów upamiętnień.

Metody i formy pracy:

- analiza tekstu poetyckiego;
- dyskusja kierowana;
- praca z materiałem źródłowym i opracowaniami naukowymi;
- mapa mentalna;
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne:

- wiersz Zbigniewa Herberta *Pan Cogito o potrzebie ścisłości*;
- kartki z tytułami tekstów poetyckich Herberta, w których występuje Pan Cogito (Materiał pomocniczy 1.);
- zdjęcia Pomnika Umschlagplatz przy ul. Stawki w Warszawie (Materiał pomocniczy 2.).

Tok lekcji

1. Czynności organizacyjne / wstępne

2. Ogniwu wiążące

Wprowadź uczniów w temat, pokazując im tytuły utworów Zbigniewa Herberta, w których występuje postać Pana Cogito (**Materiał pomocniczy 1.**). Możesz rozdać uczniom kartki z zestawieniem tytułów, albo wyświetlić materiał jako slajd. Poproś o głośne przeczytanie wszystkich tytułów.

3. Zajęcia właściwe

a) Przeczytaj uczniom tekst wiersza *Pan Cogito o potrzebie ścisłości*, a następnie zadaj im następujące pytania:

- Kim jest Pan Cogito¹?
- Kim jest Pan Cogito w wierszu *Pan Cogito o potrzebie ścisłości* ?
- O jaką „ścisłość” chodzi Panu Cogito? O jakie „zaniedbania”? O jaką „nieokreśloność”?

b) Poproś uczniów o zinterpretowane następujących metafor:

*po bezkresach historii
krąży widmo
widmo nieokreśloności*

c) Pokaż na slajdzie lub zapisz na flipcharcie następujące fragmenty tekstu:

*ilu Greków zginęło pod Troją
– nie wiemy
podać dokładne straty
po obu stronach
w bitwie pod Gaugamelą²
Azincourt³
Lipskiem⁴
Kutnem⁵
a także liczbą ofiar
białego⁶
czerwonego⁷
brunatnego⁸ (...)
terroru*

¹ *Cogito* [łac.] – oznacza akt świadomości; fil. skrót sformułowania R. Descartes’a *Cogito ergo sum* – myślę więc jestem.

² Bitwa pod Gaugamelą – bitwa stoczona 1 października r. 331 p.n.e. pomiędzy wojskami macedońskimi Aleksandra Wielkiego a armią perską króla Dariusza III;

³ Bitwa pod Azincourt została stoczona 25 października 1415 r. pomiędzy wojskami Francji i Anglii. Zakończyła się zwycięstwem Anglików. Uważana jest za jedno z najważniejszych starć wojny stuletniej.

⁴ Bitwa pod Lipskiem (tzw. Bitwa Narodów) rozegrała się między 16 a 19 października 1813 r. między wojskami francuskimi pod dowództwem cesarza Napoleona a wojskami koalicji antyfrancuskiej. Zakończyła się klęską Napoleona.

⁵ Bitwa pod Kutnem to inna nazwa bitwy nad Bzurą, największej i najkrwawszej bitwy wojsk polskich w czasie walk obronnych we wrześniu 1939 r. Bitwa rozpoczęła się 8 września 1939 r. i trwała do 22 września. Zakończyła się klęską Polaków.

⁶ Biały terror – określenie na falę aktów przemocy wymierzonych w zwolenników rewolucji. W XIX w. mianem tym określano represje wobec sympatyków jakobinów we Francji po 1795 r. i prześladowania bonapartystów po bitwie pod Waterloo w 1815 r. W XX w. pojęcie to odnosiło do wydarzeń na Węgrzech po upadku Węgierskiej Republiki Rad, do terroru stosowanego przez oddziały gen. F. Franco w Hiszpanii, a przede wszystkim do działań wojsk kontrrewolucyjnych (tzw. białych) w czasie rosyjskiej wojny domowej w latach 1917–1920.

⁷ Czerwony terror – określenie na politykę masowych represji, zastosowaną przez bolszewików w latach 1917–1922 w czasie wojny domowej w Rosji i w pierwszych latach po jej zakończeniu. Nazwy tej używa się również do działań zwolenników republiki podczas wojny domowej w Hiszpanii w latach 1936–1939.

⁸ Brunatny terror – nazwa zbrodni dokonanych przez nazistów w Niemczech po zdobyciu władzy, a potem także zbrodni popełnianych w podbitej Europie przez nazistowskie Niemcy w latach 1933–1945.

Autor: Wiesława Młynarczyk

– *nie wiemy
naprawdę nie wiemy (...)
jak trudno ustalić imiona
wszystkich tych co zginęli
w walce z władzą nieludzką⁹*

d) Poproś uczniów o wykonanie następujących poleceń:

- Przedstaw zdarzenia, które przywołuje Z. Herbert w wierszu.
- Znajdź w tekście wiersza powody, z którymi styka się Pan Cogito, gdy słyszy o braku możliwości dokładnego policzenia ofiar tych wydarzeń.
- Przedstaw stosunek Pana Cogito do przedstawionych wyjaśnień.

e) Poproś uczniów o wskazanie fragmentu, który mówi o współczesnym podejściu do ofiar katastrof lotniczych, kolejowych. Uczniowie powinni wyjaśnić różnicę – według Pana Cogito – w podejściu do ofiar takich katastrof oraz w podejściu do ofiar wspomnianych wcześniej wydarzeń historycznych.

f) Poproś uczniów o zacytowanie fragmentu, który mówi, dlaczego „trudno jest ustalić imiona wszystkich tych co zginęli w walce z władzą nieludzką”. Uczniowie powinni wskazać odpowiednie wersy i wyjaśnić ich znaczenie. Zapytaj uczniów, dlaczego dla Pana Cogito jest to „najwyższy chwiejny stopień nieokreśloności”.

4. Podsumowanie lekcji przez nauczyciela

Wersja 1

Przeczytaj uczniom następujący fragment wiersza:

*a przecież w tych sprawach
konieczna jest akuratność
nie wolno się pomylić
nawet o jednego*

*jesteśmy mimo wszystko
stróżami naszych braci*

Zapytaj uczniów, jak rozumieją przytoczone wersy, zwłaszcza zwrot „jesteśmy (...) stróżami naszych braci”. Zapytaj, dlaczego ważna jest pamięć o każdym człowieku i w jaki sposób można ją uwiecznić

Zapytaj uczniów o liczbę ofiar Holokaustu, a następnie wyświetl zdjęcia Pomnika Umschlagplatz w Warszawie (**Material pomocniczy 2.**). Wyjaśnij znaczenie tego miejsca i pokaż sposób upamiętnienia 300 tys. ofiar Wielkiej Akcji, czyli wywiezienia przez Niemców do obozu zagłady w Treblince Żydów z warszawskiego getta.

Zapytaj, czy według uczniów taki sposób utrwalenia pamięci o zabitych, jest realizacją przesłania utworu *Pan Cogito o potrzebie ścisłości*. Przedyskutujcie krótko to zagadnienie.

⁹ Nawiązanie do represji komunistycznych, szczególnie w okresie stalinowskim.

Autor: Wiesława Młynarczyk

Wersja 2

Stwórz z uczniami na tablicy flipchartowej mapę mentalną wydarzeń historycznych, w których ofiary nie były dokładnie policzone i nazwane z imienia i nazwiska. Spytaj, w jaki sposób wyobrażają sobie „wydobycie ich z niepamięci” oraz ich upamiętnienie.

Materiał pomocniczy 1.

Przesłanie Pana Cogito

Pan Cogito obserwuje w lustrze swoją twarz

Co sądzi Pan Cogito o piekle

Pan Cogito. Powrót.

Pan Cogito a myśl czysta

O dwu nogach Pana Cogito

Pan Cogito a perła

Pan Cogito myśli o powrocie do rodzinnego miasta

Pan Cogito rozmyśla o cierpieniu

Przepsać Pana Cogito

Pan Cogito a myśl czysta

Pan Cogito czyta gazetę

Pan Cogito a ruch myśli

Alienacje Pana Cogito

Pan Cogito obserwuje zmarłego przyjaciela

Późnojesienny wiersz Pana Cogito przeznaczony dla kobiecych pism

Pan Cogito rozważa różnicę między głosem ludzkim a głosem przyrody

Pan Cogito biada nad małością słów

Pan Cogito a poeta w pewnym wieku

Pan Cogito a pop

Pan Cogito o magii

Pan Cogito spotyka w Luwrze posązek

Pan Cogito opowiada o kuszeniu Spinozy

Pan Cogito otrzymuje czasem dziwne listy

Rozmyślenia Pana Cogito o odkupieniu

Pan Cogito szuka rady

Gra Pana Cogito

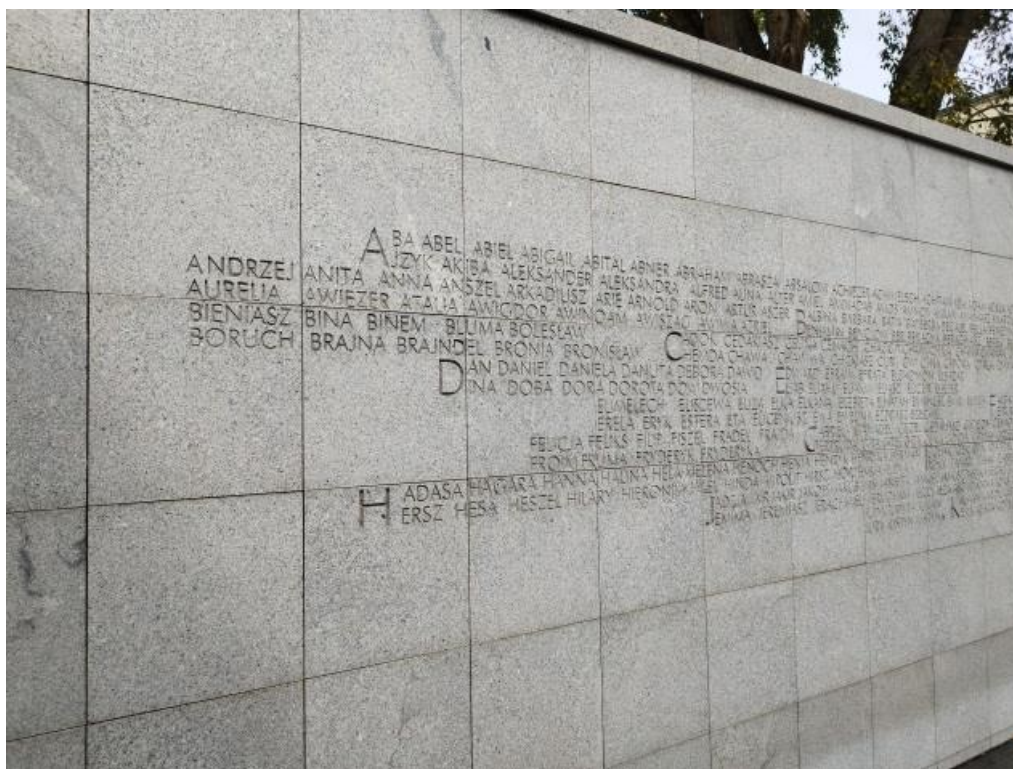
Pan Cogito o postawie wyprostowanej

Pan Cogito a poeta w pewnym wieku

Material pomocniczy 2.

Fot. A. Dusiewicz

Fot. A. Dusiewicz

Autor: Wiesława Młynarczyk